

**Інститут історії, етнології та правознавства
імені О.М. Лазаревського
Чернігівського національного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка**

**Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського**

ТРЕТІ ФЛЬОРІВСЬКІ ЧИТАННЯ

**Матеріали
науково-практичної конференції**

**Чернігів
2013**

Олександр Герасимчук

ПРОФЕСІЙНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОСВІТА
В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ В РОКИ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ
(1906-1916 рр.)

У процесі здійснення столипінських аграрних перетворень на Чернігівщині на порядок денний постало питання надання агротехнічної допомоги новоствореним одноосібним господарствам. Головна роль у наданні агротехнічної допомоги населенню відводилась земським і урядовим агрономам. Втягуючи землеробів у повсякденну роботу з покращення господарювання, вони ставали керівниками агрономічних заходів, які проводились на селі [1, с. 70].

Необхідність надання агрономічної допомоги новоствореним індивідуальним господарствам визнавалась як центральною, так і місцевою владою. Виступаючи в березні 1910 р. в Державній Раді, Столипін проголосив: "Без одночасних, наполегливих заходів з дрібного кредиту, агрономічної допомоги, освіти духовної і світської, на нас чекають і невдачі, і розчарування" [2, с. 88]. Передові представники губерньського земства теж розуміли важливість створення хуторів і зв'язку між столипінськими заходами по утворенню хутірського господарства і одночасному впровадженню нових агрономічних технологій. Представник губерньського земства С. Іванов на засіданні економічної ради 19 грудня 1908 р. наголошував, що "враховуючи очікувані зміни в житті села після закону 9 листопада 1906 р., який відкрив вихід із общини, необхідні різні заходи, які спрямували б вільного господаря на правильний шлях, для чого треба пробуджувати його думки в цьому напрямку" [3, с. 49]. А неодмінний член Чернігівської губерньської землевпорядної комісії В. Лихачов у доповіді про стан агрономічної допомоги населенню, зробив висновок, що "сумне становище селянського господарства в губернії пояснюється зовсім не відсутністю енергії і бажання в хуторян, а відсутністю знань, браком агрономічної допомоги і правильно поставленого кредиту" [4, арк. 10 зв.]. Один з дописувачів газети "Черниговская земская неделя" зазначав: "Невігластво, невміння використовувати дари природи, – це одна із істотних причин, яка затримує ріст народного добробуту. В теперішній момент всюди помітне прагнення землеробського населення підвищити культуру землі, проявляється бажання познайомитись з новими способами для підняття її продуктивності" [5, с. 10]. В нових умовах господарювання покращення стану агрокультури в Чернігівській губернії стало в роки столипінської аграрної реформи однією з найактуальніших проблем того часу.

Однак, для поширення агрономічних знань серед населення катастрофічно не вистачало кваліфікованих спеціалістів. У звіті Ново-Басаньського сільськогосподарського товариства за 1906 р., зокрема, зазначалося: "Просвітницька діяльність сільськогосподарських товариств щодо читань по сільському господарству, керівництву при виборі насіння і його посіву, і щодо купівлі знярядь дуже страждає від відсутності у товариства особи зі спеціальною освітою" [6, с. 143].

Заповнити цю професійну кадрову прогалину повинні були сільськогосподарські навчальні заклади губернії. Вищих аграрних навчальних закладів на Чернігівщині не було, а з середніх та "нижчих" діяли наступні: 1. Середній сільськогосподарський навчальний заклад при Новозибківському реальному училищі. Відкритий в 1899 р. 2. Майнівське нижче сільськогосподарське училище Козелецького повіту. До 1910–1911 р. це була сільськогосподарсько-реміснична школа, заснована в 1891 р. 3. Гетунівська сільськогосподарська школа. Відкрита в 1910 р. на хуторі Гетунів Стародубського повіту. 4. Борзенська школа садівництва. Розпочала роботу в 1908 р. 5. Петрівська школа садівників Глухівського повіту. Відкрита в 1903 р. 6. Нижче механіко-сільськогосподарське технічне училище в м. Ніжині. 7. Жіноча учительська семінарія в м. Мрин Ніжинського повіту, при якій було засноване сільськогосподарське відділення. 8. Дві приватні сільськогосподарські школи М. Неплюєва в Глухівському повіті: чоловіча (Воздвиженська), створена в 1885 р., і жіноча (Преображенська), створена в 1891 р.

Із наведеного переліку сільськогосподарських навчальних закладів Чернігівської губернії помітно, що кількість їх була надто нечисленна для губернії з трьохмільйонним населенням. Проблемою було також те, що випускники цих шкіл часто не йшли працювати за спеціальністю,

а обирали собі іншу роботу. Це робило питання підготовки агрономічних працівників ще актуальнішим, оскільки впродовж періоду реалізації столипінських аграрних перетворень в губернії гостро відчувався брак кваліфікованих агрономів [5, с. 10–11].

Агрономічна організація була реформована в Чернігівській губернії в 1911 р., коли було створено інститут дільничної агрономії. Про швидке поширення агрономічної служби на Чернігівщині свідчить той факт, що вже в кінці 1911 р. в губернії було 36, а в 1912 р. 55 дільничних агрономів. Таке стрімке зростання кількості агрономічного персоналу стало можливим завдяки тому, що в 1911 р. постановою губернської землевпорядної комісії значна частина агрономічної допомоги і персоналу землевпорядних організацій перейшла в руки земства, а департаментом землеробства було виділено Чернігівській губернії на утримання дільничних агрономів 200 тис. руб. План дільничної агрономічної організації в губернії було затверджено губернськими земськими зборами влітку 1911 р. Він передбачав утворення в Чернігівській губернії бі агрономічної дільниці, які за площею приблизно відповідали площі волостей, або їх груп, якщо вони були невеликі [7, с. 1–2]. До кінця 1913 р. в губернії було вже 66 агрономічних ділянок, 20 з яких були у підпорядкуванні землевпорядних комісій і 46 утримувались на кошти земств і Департаменту землеробства [8, с. 120]. Проте нестача агрономічного персоналу була актуальним питанням аж до завершення столипінських аграрних перетворень. Так, у Новгород-Сіверському повіті лише в 1914 р. вдалось заповнити вакансії на всіх чотирьох агрономічних ділянках, а до цього було 1–2 агрономи на увесь повіт, та й ті, як писала "Черниговская земская неделя", "приїзжали, об'їжджали і виїжджали, часто навіть не встигнувши розпакувати валізи". Причинами такого становища були: значна кількість обов'язків для однієї особи, відсутність належних умов для діяльності та надмірна кількість канцелярської роботи, за якою часто не було видно реальної справи [9, с. 8]. Помічник губернського агронома В. О. Л'Етьєн у 1913 р. акцентував увагу на тіснішій взаємодії землевпорядних комісій і дільничного агронома в справі надання агрономічної допомоги населенню, яка в такому значному обсязі для самого агронома непосильна: "Ці здичавілі і розкидані поля агроном покликаний оживити: він повинен здійснити диво як біблейський Ісус Навін, який зупинив сонце, він як чарівник, повинен зупинити ріст ярів, як фокусник із нічого щось зробити – на місці боліт створити прекрасні луки, на місці пісків – родюче поле... Такі вимоги, які висувались одними мовчки, іншими вголос до агронома: "Він це повинен зробити, за це він жалування одержує, а якщо він цього не може зробити, то який же він агроном". Оце і є програма діяльності агронома, продиктована населенням. Чи не занадто багато вимагається від однієї людини?" [10, с. 627–628].

Загальна картина агрономічної мережі Чернігівської губернії на 1 січня 1913 р. мала наступний вигляд (табл. 1) [7, с. 2].

Таблиця 1
Агрономічна мережа Чернігівської губернії станом на 1 січня 1913 р.

Повіти	Дільниць	Агрономів	З вищою освітою	Із середньою освітою
Борзнянський	3	3	1	2
Глухівський	3	3	-	3
Городнянський	4	4	2	2
Козелецький	5	5	5	-
Конотопський	3	3	1	2
Кролевецький	4	4	1	3
Мглинський	4	4	2	2
Н-Сіверський	4	2	-	2
Новозибківський	5	5	2	3
Ніжинський	5	5	4	1
Остерський	4	3	1	2
Сосницький	4	4	1	3
Стародубський	4	3	1	2
Суразький	6	4	1	3
Чернігівський	3	3	2	1
Всього	61	55	24	31

Як свідчать дані табл. 1 на початок 1913 р. агрономічні ділянки Чернігівської губернії були переважно забезпечені спеціалістами. У 1912 р. увесь рік агрономами обслуговувались 35 ділянок, ще 19 ділянок обслуговувались загалом більше 9 місяців впродовж року. З вищою освітою на Чернігівщині було 45% агрономів. Це були переважно випускники Київського політехнічного інституту. Місцеві спеціалісти із середньою освітою були переважно випускниками Новозибківського сільськогосподарського училища. Земство визнавало такий стан із забезпечення губернії спеціалістами більш-менш пристойним, хоч, наприклад, та ж Полтавщина мала 75% спеціалістів з вищою агрономічною освітою [7, с. 2].

Поступово діяльність агрономів завойовувала все більшої довіри серед населення. Якщо на початку століпінських аграрних перетворень селяни скептично ставились до агрономічних заходів, не вірячи, що "агроном-паніч" може бажати їм добра і давати корисні поради, то вже до 1913–1914 рр. це недовір'я повністю розвіялось. "Агрономічна допомога населенню з кожним роком все більше здобуває прихильність у цивільного населення. Те, в що не вірили не лише селяни-землероби, а й поміщики-землевласники, тепер вірять навіть найбільші прихильники допотопної сохи". "На агронома вже не дивляться як на підсланого для того, щоб він вивідував щось у населення і доносив потім тим, хто його підслав, для покарання чи обкладання новими податками", – так писали кореспонденти часопису "Селянин" в 1914 р. [11, с. 42; 12, с. 406].

На жаль, вступ Росії у війну в 1914 р. негативно позначився на реформі аграрної галузі Чернігівщини. До завершення століпінської аграрної реформи 10 агрономічних ділянок губернії так і залишились без діляничних агрономів [13, с. 109–110]. У грудні 1915 р. на Новгород-Сіверських повітових земських зборах було озвучено заяву про те, що, незважаючи на зусилля, сільське господарство повіту рухається "старим шляхом, без помітних покращень" [14, с. 10].

Таким чином, надання професійної агрономічної освіти в 1906–1916 рр. на Чернігівщині було надзвичайно актуальною і необхідною справою. Проте наявних професійних навчальних закладів було явно недостатньо для такої густонаселеної губернії. До завершення століпінської земельної реформи в губернії гостро відчувався брак висококваліфікованих спеціалістів аграрної галузі, що безумовно наклало свій відбиток на результатах аграрних перетворень в регіоні.

Джерела та література

1. Румянцев М. Столыпинская аграрная реформа: предпосылки, задачи, итоги / М. Румянцев // Вопросы экономики. – 1990. – № 10. – С. 63–74.
2. Зырянов П. Н. Крестьянская община Европейской России в 1907–1914 гг. / П. Н. Зырянов. – М.: Наука, 1992. – 256 с.
3. Журналы заседаний Черниговского Губернского Экономического Совета 18–20 декабря 1908 г. – Чернигов: Тип-я Губ. Земства, 1909. – 54 с.
4. Відділ Держархіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1336, оп. 1, спр. 400, 29 арк.
5. Е. М. Сельскохозяйственное образование в Черниговской губернии / Е. М. // Черниговская земская неделя. – 1914. – № 16. – 18 апреля. – С. 8–9.
6. Из текущей деятельности сельскохозяйственных обществ Черниговской губернии // Земский сборник Черниговской губернии. – 1907. – № 10. – С. 119–156.
7. Минин Л. Агрономическая помощь в Черниговской губернии в 1912 г. / Л. Минин // Черниговская земская неделя. – 1913. – № 7. – 26 апреля. – С. 1–2.
8. Агрономические мероприятия в Черниговской губернии в 1913 г. // Селянин. – 1914. – № 5–6. – С. 120–126.
9. Ющенко А. Пути к поднятию экономического благосостояния Новгород-Северского уезда / А. Ющенко // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 15. – 10 апреля. – С. 6–8.
10. Л'Етьенн В. О. Условия агрономической работы в Задесенском (Кролевецкий уезд) агрономическом участке (По отчету участкового агронома) / В. О. Л'Етьенн // Селянин. – 1913. – № 22. – С. 624–628.
11. Беловский. О развитии земской агрономической помощи / Беловский // Селянин. – 1914. – № 2. – С. 42–44.
12. Поталан Е. К вопросу о распространении сельскохозяйственных знаний / Е. Поталан // Селянин. – 1914. – № 15–16. – С. 404–406.
13. Половец В. Институт земських агрономів у системі кооперативного руху Лівобережної України (друга половина XIX – початок XX ст.) / В. Половец // Сіверянський літопис. – 2003. – № 5–6. – С. 109–116.
14. Вронский. К вопросу об улучшении местного сельского хозяйства / Вронский // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 2. – 8 января. – С. 9–10.